
Rasprave

Izlaganje sa znanstvenog skupa

37.035

Primljeno: 29. rujna 2006.

Uključenost, suradnja i uloga kulture

GVOZDEN FLEGO*

Sažetak

U ovom predavanju autor govori o: naravi kulture, kulturi mira, obrazovanju kao eminentno kulturnoj djelatnosti, te o projekcijama budućnosti. Kulturu autor definira kao suradnju ljudi u naporu poboljšavanja kvalitete vlastitih života, te je smatra istodobno i djelom pojedinaca i djelom zajednica. Autor se, nadalje, zalaže za kulturu mira i suradnje, te tvrdi da kultura načelno radi za mir, uklanja rat i imanentno teži prevlasti mirnodopske međuljudske suradnje. U svrhu mira i razumijevanja, autor smatra da bi ujedinjena Europa trebala standardizirati učenje i školovanje o optimalnim oblicima zajedničkosti. Na kraju autor promovira ideju “projektivnog” identiteta, odnosno identiteta u nastajanju.

Ključne riječi: kultura, kultura mira, identitet, obrazovanje

Kako više volim živu raspravu i razmjenu mišljenja od monotonih govora i dugih monologa, bit ću kratak¹. To pak znači da ću izreći tek nekoliko teza, gotovo natuknica, koje neću podrobno argumentirati ni nadugačko izvoditi. Unatoč obećanoj kratkoći neću se ograničiti na dvije, u naslovu spomenute teme (uključenost i suradnja putem kulture), nego predlažem da (po)razgovaramo o četirima otvorenim pitanjima: o samoj naravi kulture, o kulturi mira, o obrazovanju kao eminentno kulturnoj djelatnosti i o projekcijama budućnosti.

* *Gvozden Flego*, redoviti profesor Filozofskoga fakulteta u Zagrebu na predmetu “Socijalna filozofija”.

¹ Tekst je prijevod neznatno izmijenjenoga izlaganja na skupu “*European Culture: Identity and Diversity*” u organizaciji Vijeća Europe u Strasbourg.

(1) Kulturu shvaćam vrlo široko, kao njegovanje (*cultivatio*) ljudskih iznalazaka ili pak kao življenje prema uvjerenju da su ljudi stvorili vlastita pravila o tome kako živjeti zajedno. Tom specifičnom *condicio humana* ljudi otpočinju umjetnom, dakle neprirodnom odnosno kulturnom egzistencijom. Mi, ljudska bića, jesmo ono što činimo od sebe, uz pomoć kulture.

Kultura, poimana kao skup ljudskih pravila, čina, misli, fizičkih artefakata i društvenih ustanova, rezultat je mnogih napora i doprinosa oljuđivanju prirode. Ti individualni naponi, da bi postali djelatnima, trebaju biti kolektivno potvrđeni i prihvaćeni. Stoga kulturu treba razumjeti kao kolektivno i sumativno ljudsko djelo. Kultura je, stoga, po svojoj naravi, suradnja ljudi u naporu poboljšavanja kvalitete vlastitih života.

Sama mogućnost kulture izrasta iz ljudske sposobnosti razmišljanja i zaključivanja, koja je osnova i smislene jezične komunikacije. Ta smislenost, ta čudesna pretvorba opažaja, stvari, procesa, osjećaja u riječi sazdana je na simbolizaciji. A tvorba simbola nije samo umna aktivnost nego i učinak nesvjesnih komponenti ljudi, cijeloga ljudskog bića.

Tako poimana kultura mogla bi nam se pričiniti univerzalnom, valjanom za sva ljudska bića, djelatnom u svim dosad poznatim ljudskim zajednicama. No 'sistemično gledište' otkriva nam kako konkretni postupci simboliziranja, arbitrarna pripisivanja značenja simbolima postaju raskrižjima na kojima se račvaju pojedinačne jezične zajednice, odnosno različite kulture. Nakon tzv. kule babilonske narodi su počeli govoriti različite jezike, kojima su različiti ljudi bili različito individualizirani i socijalizirani; ljudi, barem na početku vlastitih egzistencija, dijele većinu pogleda i vrijednosti vlastitih zajednica, tj. kultura; utemeljeni u njima, ljudi zasnivaju javne i privatne zajednice, uređuju sredstva za život, uređuju međusobne odnose, proizvode umjetnička djela, pišu knjige, bivaju obrazovani. Unutar takvih kulturnih okvira ljudi se pitaju o smislu života, o svrhama egzistencije, o načinima i značenju postignuća sreće. Postajemo sve svjesniji da kulture, ti kolektivni okviri naših postojanja, utječu na crte individualnih karaktera te postajemo sve svjesniji postojanja kolektivnih karakteristika ljudi, takozvanih kolektivnih identiteta.

Kultura je, dakle, istodobno djelo pojedinaca i kolektiva. Ona neposredno pokazuje da mi, ljudi, živimo zajedno, su-bivamo, ali i dokazuje da treba biti tako. Kao što Hegel tvrdi u *Osnovnim crtama filozofije prava*, u građanskom društvu (*bürgerliche Gesellschaft*) ljudska su bića povezana "sistemom potreba", dubokom i neizbježnom uzajamnom ovisnošću. A to je dodatni razlog zašto kulturu općenito i kulture posebno treba shvaćati kao *pokušaj refleksije o zajedničkom životu*.

To je moja prva tema za razmišljanje.

(2) Živimo temeljem vlastitih – neposrednih i teorijskih – iskustava. Dolazim iz Hrvatske i podsjećam vas da smo u toj zemlji polovinu vremena u posljednjih petnaestak godina živjeli rat: razaranja, ubijanja, patnje, bijedu. I strahove od egzistencijalnih neizvjesnosti. Polazeći od dvaju dijametralnih načina življenja, naime od života u miru i života u ratu, sklon sam razvrstati kulturu u dvije velike skupine: u kulturu rata i kulturu mira, u kulturu antagonizma i kulturu suradnje, u kulturu ekskluzije (katkad i eliminacije) i kulturu inkluzije, u kulturu rastavljanja i kulturu sastavljanja. Rat je okrutno i nasilno sredstvo rješavanja problema i nametanja pobjednika gubitnicima. Kao nasilan, sirov, primitivan, on je mnogo više animalan no human. Unatoč tomu orijentaciju na rat nazivam kulturom jer se mnogo ljudskih napora ulagalo i ulaže u ratovanje i pobjeđivanje, u vojna istraživanja i u ratnu industriju, u vojske i naoružanje, za potencijalne ili aktualne ratove.

Nadam se da nema sumnje u to da sam ja, odnosno da su svi civilizirani i kultivirani na strani mira. Na žalost, još je mnogo ljudi na strani rata. Takvi bi svoja uvjerenja mogli potkrepiti citatima Heraklita, mislioca iz praskozorja zapadne civilizacije, kako je rat majka svih stvari; pristalice rata mogli bi se pozivati na novovjeke političke teorije i ekonomske modele, koji upućuju na to da je konkurencija najbolje jamstvo za napredak, kako pojedina tako i respektivnih političkih zajednica; mogli bismo se pozivati i na neke suvremene ekonomiste i njihove koncepcije modernoga tržišta kao mjesta na kojem je opravdano da se svatko bori protiv svakoga kako bi se postigli optimalni učinci, kako bi se postigli maksimumi kvaliteta i kvantiteta uz minimalan trošak. Bilo bi moguće tvrditi kako ne bi postojali sportovi bez nastojanja da se svlada protivnika te da ne bi bilo moguće ni misliti dobit bez napora da se bude bolji od konkurenata.

U nastojanju iskorjenjivanja rata ne pokušavam, čak ni kao profesionalno deformirani profesor filozofije, poricati različitost i tragati za nekim apsolutnim jedinstvom u svijetu različitosti; kao kulturni pacifist ne kanim pledirati za ikakvu vrstu apsolutnoga sklada među različitim ljudima niti nastojim izvoditi moralno učenje iz kršćanske vjere kako smo svi braća (a trebalo bi, vjerujem, kazati: braća i sestre) te da *a priori* volimo jedan/jedna drugoga/drugu u Bogu odnosno Kristu. Samo pokušavam izvući neke pouke iz kulturnih dostignuća: usmjerimo se manje na otvorene sukobe, a više na konstruktivnu suradnju! Inzistirajmo manje na razlikama, a više na zajedničkostima!

Pledoaje za *kulturu mira i suradnje* bio je moj drugi prijedlog za razmišljanje i raspravu.

(3) Stoga, vjerujem, kultura – barem načelno – radi za mir, uklanja rat i imanentno teži prevlasti mirnodopske međuljudske suradnje. Nije na odmet podsjećati kako je novovjeka filozofija otpočela Hobbesom u obliku antira-

ne kampanje. Pa unatoč tomu, ostaje otvorenim pitanje: kako promovirati mir i kako ga (u)činiti jačim?

Kulturna postignuća otvarala su nove horizonte ili, u najmanju ruku, proširivala stare. Proces simboliziranja i smislenoga komuniciranja značio je revoluciju u dugom evolutivnom lancu. Pronalazak učenja i poučavanja bio je logičan produžetak spomenute revolucije, a organizirano i institucionalizirano obrazovanje postalo je još jednom specifičnom razlikom za *homo erectus*.

Ne kanim vas šokirati, no želio bih biti jasan: poučavanje, a posebice školovanje, nameću metafizički obrazac – ti procesi uvode učenike u pojmovno, u nešto što je ‘iza’ osjetilnoga, ‘iznad’ vidljivoga, opipljivoga, mirisavoga. Ti procesi uvode učenike u različito, povezuju ih s drugima, stečene spoznaje otvaraju nove mogućnosti i – jednostavno – drukčijost u obrazovanju postaje poželjnim bogatstvom. Znati znači razumjeti, ali znači i prakticirati. Tako učenje o drugom i drukčijem ulazi u učeničke živote, što pak znači da su učenici počeli su-djelovati s drugim i s drukčijim.

Sustav školstva vrlo je sofisticiran i zasigurno je veliko dostignuće ljudske kulture. No učenje postaje sve više informalno, kao što je slučaj sa samoučenjem ili “cjeloživotnim učenjem”. Uporaba interneta, čitanje knjiga, gledanje televizije, putovanja, raznovrsna upoznavanja drugih i drukčijosti – sva ta iskustva rasvjetljuju naša viđenja i proširuju naše horizonte. A ti procesi stalno djeluju. Mi, ljudi, stalno učimo.

Strategijski značaj učenja i obrazovanja moja je treća teza, no ona potrebuje barem jedan dodatak. Sustav formalnoga obrazovanja svakako je najveće poduzeće u svakoj državi i već kao takvo je politički i kulturno vrlo značajno. Uz to taj sustav iznimno utječe na osobnu i društvenu dobrobit. Način na koji taj sustav osposobljava učenike i studente za budući život, kao i sadržaji kojima se to čini, u najvećoj su mjeri pod nadzorom postojećih država. A čini mi se da nacionalni sustav obveznoga i srednjega obrazovanja u Europi potrebuje promjene. Mislim da bi bilo bitno i dalekosežno korisno kad bi se u europske srednje škole uvela neka vrsta ‘bolonjskoga procesa’, barem u svrhu razvijanja neke zajedničke refleksije o zajedničkoj budućnosti.

Stoga moja treća teza glasi: ujedinjena Europa trebala bi standardizirati učenje i školovanje o optimalnim oblicima zajedničkosti.

(4) Kulture su osnovane i razvijane na ljudskoj sposobnosti pamćenja, predočivanja, simboliziranja, zaključivanja i maštanja. Kombinacija tih sposobnosti daje čudesne rezultate: religije, umjetnosti, arhitekture i urbanizme, tehnike i tehnologije, filozofiju i znanost, ali i projekcije boljega svijeta i boljih međuljudskih odnosa. Korak po korak, uz postojeće, ljudski je um otkrivao vremenitost i podijelio je u prošlost, sadašnjost i budućnost.

Na kraju još nekoliko riječi o identitetu. Identitet znači ono što jest, ono što je jednako sa samim sobom, istost te, prema Aristotelu, ono što bijaše biti (to tin 'en einai). Analizirajući povijesno i vremenske dimenzije, Maurice Merleau-Ponty (usp. *Fenomenologiju percepcije*) kazao je da je prošlost ono što se već dogodilo te da je, kao takva, već dogođena, određena onim dogođenim; sadašnjost je zapravo nepostojeći, stalno klizeći spoj prošloga i budućega, jer čim izrekne "sada", to "sada" postalo je prošlo. Jedina neodređena vremenska dimenzija, otvorena za drukčijost, koja uključuje mogućnost i sobom donosi slobodu jest budućnost.

Neporecivo je da nas uvjetuju, pa i određuju, vlastite kulture, tradicije i osobito vlastita životna iskustva, da snažno utječu na naš način mišljenja i odlučivanja, na naše planove i naša djelovanja. No svjesni smo i toga da je, posebice u novovjekovlju, a osobito pri kraju 20. stoljeća svijet postao dramatično dinamičnim i da "sve teče" vrlo brzo. Tako je i s nama. Mi ljudi smo sanjari, nastojimo ozbiljiti vlastite snove, od sebe stalno činimo nešto novo i drukčije pa je dopušteno reći da smo 'u procesu'. Mi jesmo na način nastajanja. Načinjeni smo od svojih projekata jednako koliko i od svojih identiteta, od željenih budućnosti, ali i od prošlosti. Stoga Manuel Castells (usp. *Informacijsko doba*) s pravom govori o projektivnom identitetu (*project identity*). Naša pozornost, napose naša volja, okrenute su mnogo više našoj budućnosti no našoj prošlosti. Stoga, ako je baš nužno služiti se riječju "identitet", rado bih ga atribuirao i nazivao ga projektivnim identitetom ili identitetom u nastajanju.

Ako je tako, otvara nam se prilika promišljati kako živjeti zajedno. Ili: kako bismo trebali živjeti zajedno. Još bolje: kako optimalno su-živjeti, kako postići maksimalnu sreću za maksimalan broj ljudi (J. S. Mill). Pogotovo ako osvijestimo elementarnu činjenicu da ono što ljudi sprave i naprave, ma što to bilo, nije tako dobro da ne bi moglo biti bolje. Osobito ako uspostavljanje novoga bude upravljano mirnodopskim i mirotvornim, su-djelatnim sinergijama.

Gvozden Flego

*INCLUSION, COOPERATION AND
THE ROLE OF CULTURE*

Summary

In this paper the author deals with the nature of culture, the culture of peace, education as an eminently cultural activity, and the projections of the future. The author defines culture as people's cooperation in improving the quality of their lives and considers it at the same time to be both a part of individuals and a part of communities. Furthermore, the author advocates the culture of peace and cooperation and argues that culture in principle promotes peace, eliminates war and immanently strives for the ascendancy of peaceful cooperation among people. For the sake of peace and understanding the author thinks that the united Europe ought to standardize learning and education concerning the optimal forms of togetherness. And finally the author promotes the concept of "project identity" i.e. emerging identity.

Key words: culture, culture of peace, identity, education

Mailing address: Odsjek za filozofiju, Filozofski fakultet, Ivana Lučića 3, HR 10 000 Zagreb. *E-mail:* gvozden.flego@zg.t-com.hr